

Naujos knygos

Lietuvos sakralinės dailės tyrimai

LIETUVOS SAKRALINĖ DAILĖ. T. 2: ŠIAULIŲ
VYSKUPIJA. KN. 1: JONIŠKIO DEKANATAS.
D. 1 BALKAIČIAI–JONIŠKIS.
Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, 512 p.

Jau du dešimtmečius Lietuvos kultūros tyrimų institutas vykdo Lietuvos sakralinės dailės tyrimus, kuriuos publikuoja tęstiniame leidinyje *Lietuvos sakralinė dailė*. Per šį laikotarpį mok-

lo visuomenė jau ne kartą spėjo įsitikinti šio fundamentalaus darbo svarba ir nauda. Nėra abejonės, kad tik pakankamai sukaupus faktografinės medžiagos ir atlikus kruopščią šaltinių analizę, atsiveria galimybės platesniems apibendrinimams ir interpretacijoms. Todėl kiekvienas Lietuvos kultūros ir istorijos tyrinėtojas su nekantrumu laukia naujo *Lietuvos sakralinės dailės* tomo pasirodymo.

Užbaigusi darbus Vilkaviškio vyskupijoje, 2008 m. Lietuvos kultūros tyrimų instituto mokslininkų grupė „persikėlė“ į Šiaulių vyskupiją. Naujasis leidinio tomas yra skirtas septynioms Šiaulių vyskupijos Joniškio dekanato bažnyčioms ir koplyčioms (iš viso numatyta išleisti tris šio dekanato knygas). Jo rengėjai – patyrusi Lietuvos kultūros tyrimų instituto komanda – dailėtyrininkės prof. dr. Aleksandra Aleksandravičiūtė, dr. Gražina Marija Martinaitienė, dr. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, dr. Regimanta Stankevičienė, dr. Gabija Surdokaitė, istorikas dr. Liudas Jovaiša. Jiems talkino dr. Rasa Butvilaitė, dr. Asta Giniūnienė ir dr. Girėnas Povilionis. Knygos sudarytojos – dr. Dalia Vasiliūnienė ir dr. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė.

Naujasis tomas mus pasiekė atsinaujinęs tiek forma, tiek ir turiniu. Skaitytojo akį džiugina ne tik didesnis knygos formatas, spalvotos iliustracijos, bet ir dailininkės Skaistės Ašmenavičiūtės sukurtas maketas bei solidus viršelis, tiesiog neleidžiantis knygos paleisti iš rankų.

Šiame *Balkaičių–Joniškio* tome, tęsiant ankstesnių publikacijų tradiciją, išsamiai pristatomi kiekvienos bažnyčios ir koplyčios istorijos vingiai, pamaldumo tradicijos, analizuojamos statinių architektūros ypatybės. Parapijų istorija papildoma šventovę administravusių dvasininkų sąrašu. Atskirai yra aptariama pastatų vidaus įranga ir dailės vertybės. Medžiaga publikuojama mokslinio katalogavimo principu, t. y. pateikiama objekto iliustracija, jo metrika, atribucija, istoriniai duomenys, išsami kūrinio analizė, jo kontekstas ir analogai, nusakoma kūrinio vertė. Svarbu pažymėti, kad leidinyje pristatomi ne tik išskirtinę meninę vertę turintys kūriniai, bet ir regiono kultūrai reikšmingi objektai. Pavyzdžiui, Gasčiūnų bažnyčios geradarijo Dominyko Pranciškaus Kulboko antkapis, Gabrių šeimos antkapinis paminklas (I). Knyga yra gausiai iliustruota, daugelis objektų publikuojami pirmą kartą. Svarbi šio tomo naujovė – atskirus liturginių reikmenų rinkinius pristatantys straipsniai. Juose, remiantis rašytiniais šaltiniais, išsamiai pristatoma rinkinio formavimosi istorija, aplinkybės. Kaip anai, jau minėtos Gasčiūnų bažnyčios liturginių indų ir rūbų rinkiniai ar Joniškio bažnyčios liturginių reikmenų kolekcijos. Taip pat naujasis tomas papildytas neišlikusių ar savo pirminę saugojimo vietą pakeitusių (perkeltų į muziejus) kūrinių analize. Buvęs sakraliojo statinio interjeras ir jo meno vertybės kartais aptariamos remiantis vien fotografijomis, šaltiniais, publikacijomis ir muziejuose saugomais kūrinių (pvz., Ivoškių, Jakiškių, Jauneikių koplyčios). Todėl leidinys vertingas išskirtine rašytinių ir ikonografinių šaltinių gausa.

Šios aukšto lygio specialistų parengtos išsamios, šaltiniais ir menotyrene analize paremtos mokslo publikacijos, leidžia atskleisti ne tik pavienių meno objektų, bet ir Joniškio dekanato,

Šiaulių vyskupijos bei visos Lietuvos bažnytinės dailės specifika. Ir nors išsamesniems apibendrinimams dar anksti (pasirodė tik pirmasis Šiaulių vyskupijai skirtas tomas), vertingų įžvalgų netrūksta. Pastebėta, kad Jonišio dekanatas išsiskiria tuo, jog daugelis geradarių yra pasirašę ant savo aukotų liturginių rūbų. Vilkaviškio vyskupijai tokia praktika mažiau būdinga ir net datų ar kitokių įrašų pavyzdžiai ten itin reti. Taip pat atkreiptas dėmesys į koplyčių gausą ir jų statusą regione. Prie ypatingesnių atvejų galima priskirti Jonišio bažnyčios varpus. 1767–1797 m. nulieti keturi tokie instrumentai bažnyčioje išliko nuo XVIII a. pabaigos, o tai Lietuvoje pasitaiko itin retai. 1781 m. nulietas Gasčiūnų bažnyčios varpas – vienintelis Johano Maurerio kūrinys Lietuvoje. Tokių atradimų ir pastebėjimų knygoje yra ir daugiau.

Dėmesį norėtųsi atkreipti ir į leidinio mokslinę reikšmę. Knygos gale yra pateikiamas istorinių šaltinių ir literatūros sąrašas, santrauka ir iliustracijų sąrašas anglų klaba, o rodyklės papildytos vietovardžiais.

Tyrinėjant Jonišio dekanato sakralinį paveldą buvo užfiksuota daugiau kaip 800 skirtingos meninės ir istorinės vertės objektų. Ši surinktų duomenų ir informacijos gausa lėmė, kad nors leidinyje ir išlaikyta ankstesnėms *Lietuvos sakralinės dailės* knygoms būdinga struktūra, naujasis tomas toli peržengia įprastą kataloginio leidinio ribas. Vien kataloginio pobūdžio yra tik dalis straipsnių, likusioji – kontekstiniais meno ir kultūros istorijos duomenimis bei įžvalgomis besisiekiančios išsamios mokslinės publikacijos, kurios, pasak rengėjų, leidinį priartina prie kolektyvinės mokslinės monografijos.

Pabaigai norėtųsi pasidžiaugti, kad leidinys parengtas tikrai labai atsakingai ir kruopščiai, o pradėtą darbą būtina tęsti. Todėl autorių kolektyvui linkiu kantrybės ir kuo daugiau atradimų džiaugsmo.

Liepa Griciūtė-Švėrebiėnė

Kronika

VILNIAUS SAKRALINĖ AUKSALYSTĖ BAŽNYTINIO PAVELDO MUZIEJUJE

Įspūdžiai aplankius parodą

moderniai įrengta ekspozicija ir intensyvia mokslinė bei edukacinė veikla jis sėkmingai konkuruoja su svarbiausiais nacionalinių ir respublikinių statusą turinčiais šalies muziejais. Vilniaus arkivyskupijai priklausantis muziejus savo galimybes dar kartą pademonstravo surengdamas nemenkų organizacinių pajėgų ir profesionalumo reikalavusią parodą „Vilniaus sakralinė auksalystė“, veikiančią nuo 2011 m. lapkričio 18 d. iki 2012 m. gruodžio 1 d.

Anot pačių organizatorių, „paroda kilo iš noro sustatyti į vieną gretą tai, kas liko iš didžiulio Vilniaus auksakalių dirbinių lobyno, kaupto bažnyčių zakristijose, kuris, kaip ir visa Lietuvoje, stipriai nukentėjo ir buvo negrįžtamai išblaškytas per daugybę istorinių kataklizmų, okupacijas, karus, juos lydėjusius ekonominius nuosmukius ir galiausiai sunaikinus valstybę“¹. Reikėtų pridurti, kad

¹ Prieiga per internetą: http://www.bpmuziejus.lt/_admin/ckfinder/userfiles/files/Parodos_Vilniaus_sakraline_auksakalyste_anotacija.pdf

Ekspozicijos vaizdas su gotikos stiliaus monstrancijomis. D. Vasilūnienės nuotr.

Kauno, Panėvežio, Kaišiadorių ir Vilkaviškio vyskupijose. Renginio anotacijoje paminėta net 41 savo vertybes paskolinusi parapija. Keletą labai svarbių eksponatų davė Birštono sakralinis, Trakų istorijos, Lietuvos dailės ir Lietuvos nacionalinis muziejai. Parodos pasididžiavimu laikomas iš Krokuvos dominikonų Švč. Trejybės vienuolyno atgabentas Vilniaus meistro Horno Rentelio relikvijorius. Jis buvo sukurtas 1637 m. LDK unitų metropolito Rapolo Korsako užsakymu ir padovanotas karališkai porai – Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vladislavui Vazai bei Cecilijai Renatai Habsburgaitei – situoktavių proga. Kūrinyje įdomus ne tik dėl savo istorinės vertės, originalios formos, įstabaus dekoro ir unikalios ikonografijos; jo pėdoje greta dovanojimo įrašo yra retai beaptinkami XVI a. II p. – XVII a. naudoti Vilniaus auksakalių cecho kontroliniai įspaudai su Gedimino stulpais.

Šis relikvijorius jau buvo publikuotas lenkų mokslinėje spaudoje, taip pat Edmundo Laucevičiaus ir Birutės Rūtos Vitkauskienės knygoje „Lietuvos auksakalystė. XV–XIX amžius“². Krokuvos vienuolyne išlikusio relikvijoriaus ir daugybės įvairiose Lietuvos vietose saugomų kūrinių paieška, atranka bei eksponavimas Vilniuje – ne tik šios parodos organizatorių, konsultantų, bet ir ankstesnių Lietuvos auksakalystės tyrinėtojų nuveiktų darbų rezultatas. Istorijos ir etnografijos muziejaus rinkinio publikacija 1982-aisiais³, Vilniaus arkikatedros lobyno, kitų meno vertybių pristatymas Lietuvos dailės muziejaus surengtoje parodoje „Krikščionybė Lietuvos mene“ 1999–2003 metais⁴, B. R. Vitkauskienės ir kitų dailės istorikų studijos⁵, o taip pat 2002–2006 m. vykdyta Vilniaus arkivyskupijos bažnyčių meno vertybių inventorizacija (S. Maslauskaitė ir B. R. Vitkauskienė) nuolat pildė ir turtino žinias apie Lietuvos sakralinę auksakalystę, tuo pačiu ir Vilniaus meistrų

2 Laucevičius E.; Vitkauskienė B. R. *Lietuvos auksakalystė. XV–XIX amžius*. Vilnius: Baltos lankos. 2001: 135–137.

3 *XVI–XX a. I p. auksakalių dirbiniai. Katalogas*. Sud. O. Mažeikienė. Vilnius: LTSR istorijos ir etnografijos muziejus. 1982.

4 *Vilniaus katedros lobynas*. Sud. R. Budrys, V. Dolinskas. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus. 2002; *Lietuvos sakralinė dailė. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas*. T. IV: *Auksakalystė*. Kn. 1, 2. Sud. J. Liškevičienė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus. 2006, 2007.

5 Vitkauskienė B. R. *Złotnictwo wileńskie: ludzie i dzieła. XV–XVIII wiek*. Warszawa. 2006; Janonienė R. Šventųjų relikvijų kultas Vilniaus bernardinų bažnyčioje. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. D. 41: *Šventųjų relikvijos Lietuvos kultūroje*. Sud. T. Račiūnaitė. Vilnius: VDA leidykla. 2006: 21–34; Maslauskaitė S. Šv. Kazimiero relikvijos ir relikvijoriai. Ten pat: 35–45 ir kt.

būtent bažnyčiose išliko Vilniaus auksakalystės mokyklą reprezentuojantys kūriniai, nes tai, kas buvo skirta didikų ir bajorų menėms, išsklido po pasaulį arba pražuvo kartu su dvarais, beveik nepaliekant pėdsako Lietuvos muziejuose. O bažnyčiose, nors su praradimais, vis dėlto išsaugoti senieji brangaus metalo liturginiai indai ir reikmenys, tad dabar galime įsitikinti, kokių meistrystės aukštumų buvo pasiekę Vilniuje dirbę auksakaliai.

Parodos branduolį sudaro Vilniaus arkivyskupijos parapijų liturginiai reikmenys, tačiau Bažnytinio paveldo muziejaus direktorė dr. Sigitą Maslauskaitė kartu su parodos kuratore Rita Pauliukevičiūte eksponatų ieškojo taip pat

kūrybą – prieš trisdešimtmetį dar *terra incognita* buvusią Lietuvos meno istorijos sritį. Pastarųjų kelerių metų įdirbis leido parodos rengėjams įgyvendinti gana ambicingą sumanymą – virtualiai moksliniame diskurse ir knygoje egzistuojančią Vilniaus auksakalystės mokyklos pavyzdžių galeriją sukaupti realiai.

Apžiūrėti parodą rengėjai siūlo pradėti nuo nuolatinės Bažnytinio paveldo muziejaus ekspozicijos Šv. arkangelo Mykolo bažnyčioje, kurioje galime išvysti Vilniaus arkikatedros lobyno, Vilniaus Šv. Petro ir Povilo, Trakų ir kitų arkivyskupijos parapijų liturginius indus ir reikmenis. Tarp iš Vakarų Europos atvežtų grožybių, stropiai sekdamas etiketėse surašytą informaciją, lankytojas atras meistriškumu nenusileidžiančius vilnietiško darbo kūrinius. Pakanka išvysti XVI a. didžiąją Geranainių monstranciją (jos detalė pasirinkta visos parodos logotipu), šv. Stanislovo rankos relikvijorių ar meistro Jono Lario 1751 m. Trakų bažnyčiai sukurtą monstranciją, kad suvoktumei Vilniaus auksakalystės mokyklos tradicijų ilgaamžiškumą, sąsajų su kitais meno centrais tvarumą ir aukštą amato lygį.

Tačiau šios mokyklos palikimo visumos vaizdas geriau atsiskleidžia specialiai parodai ruoštoje, vienuolyno rūsyje išdėstytoje ekspozicijoje (projekto autorės Julija Reklaitė ir Ieva Cicėnaitė). Siekiant sudaryti „auksinio debesies“ įspūdį eksponatai čia sukonzentruoti ant dviejų didelių stalų ir sukomponuoti grupėmis po stikliniais gaubtais, leidžiančiais iš visų pusių apžiūrėti objektus. Keletas didesniųjų – paveikslų aptaisai, metalu kaustytas procesijų altorėlis, antepediumas – stovi atskirai arba yra pakabinti įstiklintose vitrinose. Subtilus viršutinis apšvietimas kuria sakralumo įspūdį ir išryškina brangiųjų metalų švytėjimo niuansus. Reginį papildo virtualus pristatymas bei lengvi perregimi informaciniai stendai, kuriuose surašyta parodos anotacija, supažindinama su auksakalystės amato specifika, technikomis ir dirbinių ženklinimu (aut. R. Pauliukevičiūtė).

Ekspozicija išdėliota chronologine tvarka, todėl lankytojas turi gerą progą nuosekliai, tarsi meno istorijos vadovėlyje, susipažinti su auksakalystės stilių raida nuo XVI iki XX a. Tai yra didelis privalumas, turint galvoje, kad Lietuvoje šiuo metu nėra kitos nuolat veikiančios, griežtai chronologiniu principu sudarytos taikomojo meno ekspozicijos, kurioje būtų galima įgyti panašių žinių⁶. Tačiau ką ši pusanatro šimto kūrinių galerija byloja apie Vilniaus sakralinę auksakalystę? Kokį įspūdį apie kadaise dirbusius meistrus susidarysime aplankę parodą?

Daugiau po garsių Europos katedrų lobynus pasižvalges žinovas tuojau pastebės, jog Vilniaus parodoje nėra Viduramžių laikotarpio pavyzdžių, jei neskaičiuotume kelių išties puikių vėlyvosios gotikos stiliaus šedevrų. To priežastimi reikėtų įvardinti vėlyvą Lietuvos krikštą ir tai, kad pirmieji liturginiai reikmenys Vilniaus katedrai ir Lietuvos parapijoms pradėti dovanoti tik XIV a. pabaigoje. Deja, ir tuos laikus menantys sakralinės auksakalystės kūriniai iki mūsų dienų neišliko, juo labiau nėra žinoma jų kilmės vieta. Ankstyviausias muziejuje rodomas Vilniaus mokyklai priskiriamas eksponatas – minėtas šv. Stanislovo relikvijorius, sukurtas maždaug 1500–1503 m. LDK kunigaikščio Lenkijos karaliaus Aleksandro Jogailaičio valdymo laikais. Šis kunigaikštis 1495 m. rugpjūčio 23 d. patvirtino ir pirmąją Vilniaus auksakalių cecho privilegiją, o tai reiškia, jog tuo metu mieste „profesinis amatininkų lygis buvo jau gana aukštas ir konkurencija vietinėje rinkoje labai didelė“⁷.

Parodos ekspozicija pradedama trimis įspūdingomis gotikos ir renesanso bruožų turinčiomis bokštinėmis monstrancijomis. Pasak legendos, Vilniaus Barnardinų bažnyčiai kadaise priklausiusią

⁶ Taikomojo meno muziejus Vilniuje yra tapęs daugiau sakralinio ir liaudies meno ekspozicija bei Valdovų rūmų parodine sale, Kauno Mykolo Žilinsko dailės galerijoje esančią Taikomojo meno ekspoziciją iš esmės sudaro fajanso ir porceliano dirbiniai.

⁷ Laucevičius; Vitkauskienė 2001: 36.

didžiąją monstranciją XV a. vienuoliams dovanojo karalius Kazimieras Jogailaitis⁸, tačiau vis dėlto spėjama, kad sukurta ji ne anksčiau kaip XVI a. pabaigoje, mat puošyboje esantys renesansiniai elementai yra integrali dirbinio dalis⁹. Nemunaičio ir Ramygalos monstrancijos turi įrašus su 1596 ir 1618 m. datomis¹⁰. Gotikinė šių trijų kūrinių kompozicija atskleidžia Renesanso epochos sakralinės auksakalystės Lietuvoje specifiką – ištikimybę tvariai gotikinei tradicijai, kurią papildė ir pajvairino vėlyvojo renesanso ir manierizmo stilių bruožai.

Stilių susidūrimą ir darnų koegzistavimą šiuo laikotarpiu liudija greta monstrancijų stovinti ankstyvesnė Vilniaus vyskupo Jurgio Radvilos 1583 m. Rygos jėzuitams dovanota komuninė. Jos siluetas ir puošyba, nepaisant aštuonlapės pėdos, kur kas artimesni manierizmo pavyzdžiams – grupei XVII a. pr. taurių, kalstytų angelų galvutėmis, vaisių puokštelėmis, voliotų, rolverkų ir apkaustų ornamentais. Savo forma ir dekoro motyvais nuo katalikiškų reikmenų nedaug tesiskiria greta eksponuojama to paties laiko Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčia Trakų kašteliono Jurgio Radvilos padovanota taurė, pritraukianti dėmesį tiek dydžiu, tiek ir ypač menišku smulkiu ornamentikos iškalstymu.

Parodoje pristatomos Vilniaus mokyklai apie XVII a. vid. būdingos ankstyvojo baroko bruožų turinčios taurės su šešiakampe ar aštuonkampe pėda, dekoruotos skirtingai tarpusavyje derintais angelų galvučių, akanto, kimationo, vėlesnieji dirbiniai – kremzliniais motyvais. Naujojo Daugėliščio taurėje, kaip ir H. Rentelio relikvijoriuje, yra Vilniaus miesto kontrolinis ženklas – Gedimino stulpai.

Reikia pastebėti, kad ne visi parodoje esantys kūriniai yra signuoti žinomų meistrų ir prabuo-tojų inicialais ar sostinės kontroliniais ženklais. Dalis pavyzdžių tik pagal menines ypatybes arba istorinius duomenis priskiriami vilnietiška mokykla, o kai kurių kilmės vieta tebėra diskutuotina. Taip į ekspoziciją buvo įtraukti vyskupui Jurgiui Tiškevičiui kadaise priklausę, 1667 m. Vilniaus bernardinams atitekę, Šv. Kryžiaus medžio ir Kristaus Kraujo relikvijoriai. Jų kilmės vieta nėra tiksliai nustatyta. Reli kvijas vyskupas gavo 1643–1644 m. kelionėje į Romą, tad ir jų puošybą Lietuvoje retai sutinkamomis šlifuo to krištolo, emalio ir *niello* technikomis galėjo užsakyti išvykoje. Vis dėlto B. R. Vitkauskienė yra iškėlus i prelaidą, kad tuo laiku Vilniuje Vazų aplinkoje galėjo veikti ypač brangius ir sudėtingus užsakymus atlikdavusios dirbtuvės¹¹.

Nuosekliai keliaujant siūloma ekspozicijos kryptimi labai paranku sekti plačiai pristatomą permainingą baroko auksakalystės formų įvairovę. Štai apie XVII a. vid. augalinius ir apkaustinius motyvus išstumia banguojantis kriauklinis-kremzlinis ornamentas, indų formos tampa aptakesnės ir minkštesnės. Gražūs šio laikotarpio pavyzdžiai – evangelikų reformatų bažnyčiai skirtas krikšto dubuo ir naujos barokinės kompozicijos Subačiaus monstrancija. Pirmąjį indą sukūrė meistras Zacharijus Šneideris, kuris, 1655 m. prie Vilniaus artinantis rusų kariuomenei, kaip daugelis kitų miestelėnų pasitraukė į Karaliaučių ir nebegrižo. Monstranciją, spėjama, galėjo padaryti Zacharijaus sūnus Mykolas Šneideris „tvano“ metu taip pat išvykęs iš Vilniaus, tačiau grįžęs 1662 metais¹².

8 Janonienė R. *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*. Vilnius: Aidai. 2010: 368–375.

9 Vitkauskienė 2006: 252–256.

10 Ramygalos monstrancija, sprendžiant pagal įrašo pėdoje formuluotę („*restaurari curavit*“), gali būti senesnė, 1618 m. tik atnaujinta panaudojant ankstyvesnio dirbinio dalis.

11 Vitkauskienė 2006: 199–200.

12 Istoriniai duomenys apie auksakalius šioje recenzijoje paimti iš dailėtyrininkės R. B. Vitkauskienės parengtų knygų: Laucevičius E.; Vitkauskienė B. R. *Lietuvos auksakalystė. XV–XIX amžius*. Vilnius: Baltos lankos. 2001; Vitkauskienė B. R. *Złotnictwo wileńskie: ludzie i dzieła. XV–XVIII wiek*. Warszawa. 2006.

Vienas patraukliausių brandžiojo baroko auksakalystės ornamentų – maždaug XVII a. paskutiniame ketvirtyje atsiradę natūralistiškai kalstyti žydinčių vešlių gėlių motyvai. Ypač subtilus tokio indo pavyzdys – Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios taurė. Visu grožiu gėlių dekoras atsiskleidė XVII a. pab. – XVIII a. pr. paveikslams skirtų metalo aptaisų kompozicijose. Parodoje eksponuojami du Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu paveikslų aptaisai – 1682 m. signatūrą turintis Druskininkų ir XVIII a. I pusėje meniškai padarytas Rykantų aptaisas. Šventųjų atvaizdų sidabrinių puošmenų kūrimas buvo reikšminga ir savita Vilniaus auksakalių darbo sritis. Tauriojo metalo skardoje Vilniaus meistrai sugebėdavo iškalstyti išties monumentalius meninės auksakalystės kūrinius. Baroko laikotarpiu ilgainiui beveik kiekvienoje bažnyčioje atsirado bent vienas aptaisais ir karūnomis dabintas Švč. Mergelės Marijos ar kurio nors šventojo atvaizdas.

Vitrina su XVII a. taurėmis. D. Vasiliūnienės nuotr.

Dalis Vilniuje dirbusių meistrų buvo atvykėliai iš kitų Europos kraštų ir miestų, dažnas čia įleisdavo šaknis ir praturtindavo vietinę tradiciją svetimomis įtakomis. Nuo pat Vilniaus auksakalių cecho įkūrimo tvirtas pozicijas mieste turėjo vokiečių amatininkai¹³, tad ir vokiškųjų miestų (Niurnbergo, Augsburga, Danciga, Karaliaučiaus) auksakalystės mokyklų poveikis čia buvo juntamas visais laikais. Garsus XVIII a. Vilniaus auksakalys Jonas Frydrichas Šemnikas jau būdamas pameistriu atvyko Vilniun iš Dancigo, turėjo čia mokinių ir paliko ryškų pėdsaką vietos tradicijoje. Jo darbai nesigruoti, tačiau dėl teisminių procesų su užsakovais, tyrinėtojams pavyko identifikuoti ne vieną jo kūrinių. Parodoje eksponuojami keli jo darbo liturginiai reikmenys – relikvijoriai, monstrancijos ir taurė. J. F. Šemnikas nepaprastai meistriškai išnaudojo XVIII a. pr. Vilniaus auksakalystėje įsivyravusio sausojo akanto ir kiek vėlyvesnių regentinių motyvų ornamentikos galimybes.

Antroje XVIII a. pusėje smulkučius augalinius motyvus ir laužytas regentines juostas ryžtingai išstūmė prašmatnūs rokokas, efektingai užbaigęs įvairove pasižymėjusią Baroko epochą. Tarp ankstyviausiųjų tokių dirbinių parodoje yra Jono Lario monstrancijos – viena kadaise priklausiusi Vilniaus Šv. Jono bažnyčiai, kita lig šiol esanti Dūkštų parapijoje (šiam meistrui veikiausiai priskirta pagal kompozicijos ir stiliaus ypatybes). Atvykęs iš Karaliaučiaus, J. Laris ilgus metus mokėsi pas Vilniaus auksakalius: Danielių Bankmaną, Joną Kristupą Gronemaną ir Andrių Ejerliejų. Spėjama, jog išskirtinis jo talentas ir sugebėjimai buvo išugdyti būtent Vilniuje. Geriausiai laikais sostinėje dirbdavo aukščiausio lygio meistrai, kurių vardas masino norinčius mokytis amato subtilybių. Į Vilnių atvykdavo jaunuoliai iš kitų, tauriųjų metalų apdirbimo tradicijomis ne mažiau žinomų miestų (Karaliaučiaus, Danciga, Tilžės, Mintaujos, net Niurnbergo ir Strasburgo), tapdavo čia mokiniais ir pameistrais.

13 Vokiečių dominavimas Vilniaus auksakalių ceche nebuvo išskirtinis reiškinys Vidurio Europoje.

XIX a. Lietuva pasitiko praradusi valstybingumą, sakralinės auksakalystės klestėjimui metas nebuvo palankus. Vis rečiau liturginiams indams naudojamas brangus sidabras, dažniausiai tenkinamasi tik sidabruotais ir auksuotais dirbiniais. Sudėtingus liejimo, kalstymo, graviravimo, puncavimo būdus keitė mažiau įgūdžių reikalaujančios, darbą paprastinančios štam pavimo ir valcavimo technikos. Parodoje demonstruojami žymesniųjų Vilniaus amatininkų klasicizmo laikotarpio liturginiai indai dar pasižymi darbo kokybe, nors santūrios plastikos kūriniai ištaiga ir atlikimo precizika nebegali lygintis su ankstesnių epochų išmone. Tarp jų dydžiu, solidžiomis formomis ir įdomia ikonografija išsiskiria Benjaminui Kristupui Vagneriui su abejone priskiriama XVIII a. pab. – XIX a. pr. Rūdininkų bažnyčios monstrancija. Elegancija ir silueto grynumu pasižymi meistro Vaitiekiaus Jastžembskio sukurti indai.

Parodoje galima pastebėti, kad iki pat naujaušųjų laikų geriausi Vilniaus auksakaliai sėkmingai konkuravo su kitų didžiųjų Europos miestų produkcija. Tačiau mokyklos lygis akivaizdžiai sumenko XIX a. pab. – XX a. pr., kai sostinės statuso seniai netekusio nuošalaus Rusijos imperijos miesto amatininkų dirbtuvėlės nebegalėjo konkuruoti su iš Europos bei Rusijos, o visų pirma Lenkijos, plūstančia pigia ir formos požiūriu pakankamai efektinga fabrikų produkcija. Įrašai ant pastarojo laikotarpio kūrinių liudija, kad iš esmės pasikeitė ir liturginių reikmenų užsakovas. Didikų ir dvasininkijos luomo hierarchų dovanas pakeitė smulkių bajorų, turtingesnių valstiečių ar miestelėnų sudėtinės parapijiečių aukos. Tarp XX a. I p. akivaizdžiai sumenkusio amato pavyzdžių ekspozicijoje išsiskiria Mykolo Nieviadomskio darbai. Nors gausi šio meistro produkcija nebuvo vienodai aukšto meninio lygio, tačiau neogotikinės Kalvių ir Lentvario monstrancijos akį patraukia formos sudėtingumu, o santūriai viduramžių formas atkartojančios Mišių taurės – modernėjančio sakralinio taikomojo meno tendencijas atitinkančiu siluetu.

Apžvelgus parodą susidaro įspūdis, jog Vilnius nuo XVI a. buvo stiprus auksakalystės centras, traukdavęs tiek siekiančius čia semtis amato paslapčių, tiek ir norinčius užsakyti meniškų tauriųjų metalų dirbinių. Akivaizdu, kad bažnytinės paskirties užsakymai sudarė reikšmingą vietos amatininkų darbų dalį ir leido atsiskleisti jų išmonei bei meistriškumui. Nors ankstyviausiųjų Vilniaus mokyklos kūrinių išliko mažai, netenka abejoti to meto užsakovų užmojais ir menininkų galimybėmis. Ypač dinamiška formų ir dekorų arsenalo kaita pasižymėjo XVII–XVIII a. Lietuvos bažnyčių dailėje viešpatavęs barokas. Spėju, kad nepaisant noro chronologiškai nuosekliai ir bešališkai atspindėti Vilniaus sakralinės auksakalystės raidą nuo XVI iki XX a., parodos organizatoriai kartu turėjo užmačią pristatyti pačią įspūdingiausią jiems žinomo ir prieinamo paveldo dalį. Turint omenyje, kad parodą svariai papildė ir nuolatinė Vilniaus katedros lobyno ekspozicija, negalima buvo tikėtis puikesnio rezultato.

Dalia Vasiliūnienė